

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАПРЯМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ІСПАНІЇ В УМОВАХ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ 1931-1936 РОКІВ

Автор, використовуючи матеріали закордонних і вітчизняних вчених, робить спробу проаналізувати вплив соціальної та політичної нестабільності в Іспанії на міжнародні відносини з країнами Європи в 1931-1936 роках.

Ключові слова: зовнішня політика, міністр закордонних справ, Республіка Іспанія, Ліга Націй, політика Франції, міжнародний договір.

Автор, используя материалы зарубежных и отечественных ученых, делает попытку проанализировать влияние социальной и политической нестабильности в Испании на международные отношения со странами Европы в 1931-1936 годах.

Ключевые слова: внешняя политика, министр иностранных дел, Республика Испания, Лига Наций, политика Франции, международный договор.

The author, using the materials of foreign and domestic scientists, attempts to analyze the influence of social and political instability on the international relations of Spain with Europe in 1931-1936.

Key words: foreign policy, Minister of Foreign Affairs, Republic of Spain, the League of Nations, the policy of France, an international treaty.

Іспанія є однією з найдавніших країн світу. Вона знаходиться на перетині різних шляхів, і в її історії можна виявити вплив фінікійців, греків, римлян, арабів та американців. Очевидно, що за останні роки в країні відбулися значні політичні, економічні та соціальні зміни. Іспанія відома широкому загалу завдяки кориді і тореадорам, Дон Кіхоту, Канарським островам, іспанським танцям. Іспанська мова – найпоширеніша з романської групи, вона є однією з шести робочих мов ООН, третьою за кількістю людей, які нею розмовляють.

Протягом XIX-XX століть іспанці були поділені на два табори з різними ідеологічними та економічними позиціями, конфронтація між якими призвела до трьох громадянських воєн у XIX столітті і однієї у XX (1936-1939). Остання Громадянська війна виявилася міні-сценарієм Другої світової війни, саме тому вона є такою важливою для вивчення істориками, а причини, що призвели до неї, ще й досі викликають суперечки серед науковців. Автор статті ставить за мету довести вплив внутрішньої нестабільності Іспанії на результативність її зовнішньої політики європейського спрямування перед Громадянською війною 1936-1939 років.

1931-1936 роки для Іспанії стали роками пошуку якісного переходу від монархії до демократії та шляхів виходу з соціальної, економічної та політичної кризи, зовнішньополітичної нестабільності та слабкості у дипломатичних відносинах. На початок Громадянської війни республіканський уряд Іспанії виявився неспроможним організувати оборону республіки і почав шукати підтримки за кордоном, серед європейських держав, у найближчих сусідів, але опинився в ізоляції.

Вивчаючи період іспанської історії з 1931 по 1936 роки, автор зіштовхнувся із проблемою наявності інформації та незначною розробкою теми у вітчизняній історіографії. Серед дослідників, що займаються даною проблематикою слід виділити Г. Стоун, Х. Неілью, Л. Переса Гіла, Ф. Наварро, Т. Нестерова, Ж. Табуї, А. Пряхіна, А. Петрова, І. Майського, С. Пожарську, А. Красікова та інших [1].

Зовнішня політика Іспанії у першій половині 30-х років XX століття залежала від багатьох факторів, головним з яких була внутрішня нестабільність країни. Для того, щоб точно передати місце Іспанії на тогочасній міжнародній арені, потрібно зупинитися на подіях, що відбувалися всередині країни.

Перш за все потрібно зазначити, що революцію в Іспанії поділяють на два періоди – буржуазно-демократичний (1931 р. – до першої половини 1936 року) та народно-демократичний (з середини 1936 року – по 1939 рік). У середині першого періоду виокремлюють наступні етапи – 1931-1933 (республікансько-соціалістичний блок при владі); другий – 1933-1935 роки: перший – «період контрреформ» – вибори та прихід до влади правочентристських сил; перша половина 1936 року – перемога Народного фронту та формування нового уряду. З 17 липня 1936 року почалася Громадянська війна. Незважаючи на те, що виокремлюють всього два періоди у формуванні внутрішньої політики Іспанії, ситуація була набагато гіршою.

Падіння диктатури генерала де Рівера активізувало демократичні та ліві партії країни. Зокрема, комуністи висували гасла збройної боротьби та встановлення диктатури пролетаріату. До рішучих дій закликали іспанських трудящих і республіканські партії, які в серпні 1930 р. підписали Сан-Себастьянський пакт про єдність дій у боротьбі за повалення монархії і проголошення Іспанської республіки. Вони створили революційний комітет, який мав організувати військовий переворот. Але вірні королю війська, скориставшись неузгодженістю дій, ліквідували змову й розстріляли її організаторів.

12 квітня 1931 р. під час виборів до муніципальних органів республіканці здобули перемогу у всіх промислових центрах і великих містах. Це відкрило шлях до демократії та прогресивних перетворень. Армія не виступила проти народу, а монархісти не мали достатньої сили, щоб самостійно задушити революцію. 14 квітня 1931 р. іспанський король Альфонс III виїхав за кордон. З представників різних партій було створено революційний комітет, який мав виконувати функції тимчасового уряду. Його очолив Алькала Самора, який був представником католицьких сил країни.

Перед молодю республікою та її урядом постали серйозні труднощі. Перш за все необхідно було провести аграрну реформу та усунути причини міжнетнічних конфліктів. Гостро стояло питання церкви, яка до революції була ланкою державної структури, володіла значною кількістю земель і мала величезний вплив у суспільстві. Національна економіка потребувала захисту від капіталу розвинутих країн Західної Європи та США. Іспанія мала велику армію, на яку виділялась значна частина державного бюджету. Разом з тим її боездатність була дуже слабкою [2, с. 98].

Кортеси й уряд провели демократичні реформи. Насамперед була прийнята конституція республіки, у відповідності з якою Алькала Самора був обраний президентом держави. Уряд очолили представники центристських сил, які намагалися не допустити в Іспанії конфронтації між різними політичними партіями. В умовах кризи в Іспанії зростала чисельність комуністичної партії, лідерами якої були Хосе Діас і Долорес Ібаррурі.

Авторитетною серед робітників і службовців залишалася ІСРП [3].

Прийнята установчими кортесами 9 грудня 1931 республіканська конституція передбачала відділення церкви від держави, конфіскацію майна церковних конгрегацій, ліквідацію ордену єзуїтів, скасування феодалських повинностей, часткову аграрну реформу. Уряд республіки прагнув звзвити розмах масового народного руху і пішов на компроміс з феодалськими елементами. Найважливіше питання революції – аграрне – вирішене не було. У селі, як і раніше панували феодалські порядки. Поміщики (2 % земельних власників) володіли 67 % оброблюваної землі, а 39 % селян мали наділи менше 1 га. Становище наймитів, орендарів, дрібних власників (разом з сім'ями – 14 млн. чол.) було катастрофічним. Під тиском селянських повстань, під час яких селяни почали займати поміщицькі землі, 21 вересня 1932 кортеси прийняли закон про аграрну реформу. Вона передбачала безоплатне відчуження земель грандів (552748 га), а в інших поміщиків вилученню за викуп підлягали тільки так звані «надлишки» землі, та й то лише в 14 провінціях Іспанії. До лютого 1936 землю отримало всього 12260 селянських сімей [4].

Національне питання також не було розв'язане. 7 млн каталонців, басків і галісійців (30 % населення Іспанії) вимагали автономії. Однак тільки одній Каталонії були надані права обмеженої автономії (15 вересня 1932 р.). Боротьба проти оплоту реакції – церкви – не велася, а в 1931 налічувалося 66785 церков і каплиць, 4568 монастирів, близько 200 тис. священників і ченців, а держава щорічно виплачувала церкві 60-70 млн песет. Не було вирішено і питання про демократизацію армії, в якій було засилля монархічно налаштованого офіцерства. Нічого не було зроблено і для боротьби з іноземним капіталом (загальна сума іноземних капіталовкладень сягала до цього часу майже 1 млрд песет). Становище робітничого класу продовжувало пігіршуватися. Закони про 8-годинний робочий день і соціальне страхування саботувалися підприємцями. Спроби буржуазно-поміщицького блоку і його «республікансько-соціалістичного» уряду звзвити розмах революції викликали новий підйом масового руху в країні. З 14 квітня 1931 р. по 14 квітня 1932 р. відбулося 3693 страйки, з них 30 загальних і 20 політичних. Деякі з них завершилися збройною боротьбою [5].

Після захоплення фашистами влади в Німеччині (1933) іспанська реакція, скориставшись потуранням республіканського уряду, перейшла в наступ. Сили реакції організували в 1933 р. антинародне об'єднання СЕДА (Іспанська конфедерація автономних правих), яку очолив фашист Хіль Роблес. СЕДА, що представляла інтереси великих поміщиків, пов'язаних з фінансовим капіталом, верхівки церкви й армії, користувалася підтримкою Ватикану та різних країн. Під час виборів у кортеси в листопаді 1933 р. реакція пустила вхід усі засоби тиску на виборців – від підкупу до

терору. Завдяки таким «політичним» діям представникам СЕДА вдалося отримати більшість місць у кортесах. З цього моменту починається «чорне двохліття», як іноді називають цей етап буржуазно-демократичної революції. Він ознаменував собою відміну всіх реформ та повернення до промонархічної політики.

У 1933 р. Хосе Антоніо, син генерала Прімо де Рівера, утворив фашистську організацію – Іспанську фалангу. У жовтні 1934 р. до складу уряду було введено трьох представників профашистських організацій. На знак протесту ліві партії організували по всій країні страйки і демонстрації робітників. Почалася політична криза.

В Астурії відбулися збройні сутички з поліцією, а в Каталонії націоналісти проголосили створення республіки. За наказом уряду марокканські частини генерала Франсиско Франко жорстоко розправилися з демонстрантами і страйкарями. Повстання в Астурії й Каталонії було придушене [6].

У відповідь на репресії ліві партії і республіканці 15 січня 1936 р. уклали пакт про створення «Народного фронту», який об'єднав різні політичні сили. «Народний фронт» виступив за відновлення демократичних свобод, підвищення заробітної плати, проведення амністії для політичних в'язнів тощо. 16 лютого 1936 р. блок партій «Народного фронту» здобув більше половини місць у кортесах. На зміну центристському уряду прийшов уряд лівих республіканців, який очолив Мануель Асанья. Перемога «Народного фронту» в Іспанії мала важливе міжнародне значення. Це була перемога демократії, здійснена конституційним шляхом [7].

Таким чином, підсумовуючи діяльність урядів у 1931-1935 роках, можна зробити висновок, що Іспанією поперемінно керували право- і лівоцентристські коаліції, яким так і не вдалося провести в країні серйозні перетворення. Скасована аграрна реформа, зростання невдоволення робітників, тривав гострий конфлікт церкви з державою. За п'ять років при владі змінилося 29 кабінетів [8]. На такому фоні в лютому 1936 р. вибори в кортеси принесли перемогу коаліції лівих партій, які виступали за проведення реформ знизу – методами «прямої дії». Перемогли партії, включаючи комуністів, які об'єдналися в «Народний фронт», що сформував уряд.

Політика «прямих дій» дала звичайні для революційних методів результати: розвал господарства і зростання соціальної напруженості. Обіцяні радикальні реформи не можна було провести негайно, без підготовки. Очікування мас, «підігрті» перед виборами агітацією лівих, були надмірні. Уряд «Народного фронту» переконався, що він сам не спроможний контролювати виборців. З березня по липень 1936 р. в Іспанії відбулося 133 загальних і близько 250 звичайних страйків. У країні було спалено і зруйновано близько 420 церков. Було закрито 69 політичних клубів і газет. У країні наростала анархія.

Навесні 1936 р. Мануеля Асанья було обрано президентом, а посаду прем'єр-міністра посів лівий республіканець Касарес Кірога. Його уряд амністував політичних в'язнів, розпустив ряд реакційних організацій, застосував репресії до 6 тисяч фашистів. Було відновлено автономію Каталонії, запроваджено соціальне законодавство. Майже 100 тис. селян отримали 750 тис. га землі. Проте реформи відбувалися повільно, а найбільші питання (аграрне, робітниче та національне) з програми «Народного фронту» не були повністю реалізовані [9].

Цим скористалися генерали профашистської орієнтації, котрі підготували заколот. Очолив його Ф. Франко. 17 липня 1936 р. заколотники передали в ефір: «Над всією Іспанією – безхмарне небо». Це був сигнал до дії. Першими підняли заколот військові частини Франко в іспанському Марокко, яких підтримали військові в багатьох регіонах Іспанії, країна була втягнута у вир кривавої боротьби.

Таке становище в середині країни не могло не вплинути на зовнішню політику іспанської республіки. Слід відмітити наступні риси зовнішньої політики Іспанії з 1931 по 1936 роки:

- проєвропейська спрямованість;
- слабкість і пасивність республіканської зовнішньої політики;
- існування неофіційних зовнішньополітичних контактів;
- контакти правих організацій з Італією та Німеччиною, лівих з СРСР;
- відсутність єдиної зовнішньополітичної лінії;
- договір з Францією про торгівлю і постачання озброєнь (1935).

Міністрами закордонних справ Другої Іспанської Республіки з 1931 по 1936 рр. були [10]:

- Алехандро Леррус Гарсія (14 квітня – 16 грудня 1931 р.);
- Луїс де Сулуєта-і-Есколано (16 грудня 1931 – 16 червня 1933 рр.);
- Фернандо де лос Ріос Урруті (16 червня – 12 вересня 1933 р.);
- Клаудіо Санчес-Альборнос-і-Менддука (12 вересня – 16 грудня 1933 р.);
- Леандро Піто Ромеро (16 грудня 1933 – 4 жовтня 1934 рр.);
- Рікардо Сампер Ібакес (4 жовтня – 16 листопада 1934 р.);
- Хуан Хосе Роха Гарсія (16 листопада 1934 – 25 вересня 1935 рр.);
- Алехандро Леррус Гарсія (25 вересня – 29 жовтня 1935 р.);
- Хосе Мартінес де Веласко (29 жовтня – 30 грудня 1935 р.);
- Хоакін Урсасіс Кадаваль (30 грудня 1935 – 19 лютого 1936 рр.);
- Аугусто Барс Трельєс (19 лютого – 19 липня 1936 р.);
- Хустіно де Аскарете-і-Флорес (19 липня 1936 р.);

- Аугусто Барс Трельєс (19 липня – 4 вересня 1936 р.);
- Хуліо Альварес дель Вайо (4 вересня 1936 – 17 травня 1937 рр.).

Тільки перелік міністрів закордонних справ Іспанії з 1931-1936 років вказує на те, що міжнародна політика Іспанії не могла в цей час займати стійку, активну та послідовну позицію на міжнародній арені.

Через місяць після виборів, 12 травня 1931 року, перебуваючи в Швейцарії, міністр закордонних справ Тимчасового уряду Іспанії А. Леррус заявив представникам преси: «Інциденти, що відбулися в Іспанії, мали стихійний характер і були викликані необережністю католицького духовенства, яке образило республіканські почуття населення». Далі А. Леррус зазначив, що про небезпеку контрреволюції з боку монархічних елементів говорити ще передчасно. Навпаки, серйозну небезпеку становлять комуністи, а також «російські елементи», які проникли в Іспанію і намагаються налаштувати населення проти уряду.

Голова французького уряду Едуард Ерріо був першою офіційною особою, яка була запрошена молодою Іспанською республікою 6 вересня 1932 року на честь святкування створення Республіки (сам візит відбувся 30 жовтня 1932 року) [11]. Тут потрібно звернути увагу на те, що республіка проіснувала півтора року, займаючись внутрішніми справами країни до того моменту, як почала налагоджувати контакти з країнами Європи. Той факт, що було запрошено саме голову французького уряду, вказує на прихильність до співпраці з країнами Європи у проведенні міжнародної політики.

Діяльність Іспанії в Лізі Націй займався постійний делегат від Іспанії Сальвадор Мадаріага. Діяльність в Лізі Націй добре була знайома С. Мадаріагі ще з 1921 р., оскільки він в тому році приступає до роботи в прес-секції Секретаріату Ліги Націй, а рік по тому стає директором Департаменту роззброєння. Він був послом Іспанії в США (1931 р.) й у Франції (1932-1934 рр.), а в 1933 році був обраний депутатом Національного конгресу і виступав у якості як міністра освіти, так і міністра юстиції. Усе це свідчить про його обізнаність та кваліфікованість, а також про прихильність до проведення політики на користь найближчого сусіда Іспанії – Франції [12].

Виконуючи свої функції в Лізі Націй, Мадаріага діяв в інтересах політики європейських держав. Так, його позиція щодо пропозиції СРСР з приводу роззброєння (як і делегата Німеччини Надольного) в 1931 році – це заперечення проти механічного характеру пропорційного методу скорочення, вказуючи на наявність випадків, до яких цей метод непридатний. Мадаріага (разом із делегатом Франції) пропонував не встановлювати ніякого правила, ніякого методу для скорочення озброєнь, а рекомендував розглядати всі країни, які знаходяться у виключному становищі, і посилався навіть на такі країни, які протягом сторіч не піддавалися ніяким нападам, а, навпаки, самі своєю політикою імперіалізму і

агресії були джерелом турбот і тривоги в усьому світі [13].

Конференція поновила свою роботу фактично лише в лютому 1933 р., розпочавши обговорення нових французьких пропозицій. У результаті наполегливої боротьби радянській делегації на початку травня вдалося досягти прийняття першої частини свого проекту, в якій йшлося про визначення поняття агресії, проте комітет безпеки відхилив другу частину, яка містила список мотивів, що не можуть виправдати напад на іншу державу. Радянська делегація не склала зброї. Ряд делегацій поставили питання про нове обговорення радянського проекту. 17 травня 1933 р. радянський проект конвенції був прийнятий комітетом безпеки одногосно. Лише представники Німеччини та Іспанії утримались, а англійський делегат був відсутній [14].

У зовнішній політиці уряд Хосе Хіралья розраховував на підтримку Іспанії з боку європейських демократій, але був розчарований їхньою відмовою сприйняти Іспанську республіку. Не одержавши підтримки від Франції, він звернувся по допомогу до СРСР.

Важливими для розуміння історичної ситуації були контакти правих організацій з Італією та Німеччиною. У жовтні 1933 року в Римі Б. Муссоліні прийняв одного з лідерів іспанських фашистів Х. Прімо де Рівєру. 31 березня 1934 в Італії Б. Муссоліні прийняв делегацію іспанських монархістів (керівник «рекєт» – воєнізованої організації карлістів Наварри А. Лісард, Р. Олацабал, лідер монархістів А. Гоекоеча, генерал Е. Баррера). Було досягнуто домовленості про таємні поставки зброї до Іспанії. Б. Муссоліні обіцяв доставити іспанським монархістам 20 тис. гвинтівок, 200 кулеметів, 20 тис. ручних гранат і дати позику в 1,5 млрд лір.

У березні того ж року у Франції (Париж) лідер «Іспанської фаланги» Х. Прімо де Рівєра зустрівся з главою іспанських монархістів К. Сотело; проте вони не змогли досягти згоди. У травні 1934 року відбувся візит лідера «Іспанської фаланги» Х. Прімо де Рівєра до Німеччини (Берлін) [15].

У грудні 1935 року між Іспанією та Францією було підписано торговий договір, згідно з яким у Франції було розміщено іспанські замовлення, в даному випадку на військові матеріали. Однак правлячі кола не збиралися виконувати навіть ці замовлення. Спроби міністра авіації П. Кота у відповідності з проханням іспанського уряду надіслати до Мадрида зброю і військову амуніцію закінчилися нічим. Не чекаючи реакції інших держав, Франція 8 серпня 1936 р. однобічним актом відмовилася виконувати умови контракту з Іспанією [16].

Незважаючи на те, що цей договір з точки зору дипломатії був єдиним зовнішньополітичним успіхом Іспанської республіки, іспанський уряд був позбавлений можливості вільно розпоряджатися своїм золотим запасом, депонованим у

Французькому банку, і результат даного договору, таким чином, виявився нульовим.

Таким чином, можна зробити висновок, що слабкість і пасивність республіканської зовнішньої політики, неофіційні зовнішньополітичні контакти, контакти правих організацій з Італією та

Німеччиною, відсутність єдиної зовнішньополітичної лінії зумовили ізоляцію Іспанії у другій половині 1930-х рр. Договір з Францією про торгівлю і постачання озброєнь (1935 р.) – єдиний зовнішньополітичний успіх Іспанської республіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Glyn A. Stone. Portugal and the Great Powers, 1931-1941 Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2005; José Luis Neila. La Ila. República Española y el Mediterráneo: España ante el desarme y la seguridad colectiva. – Madrid: Dilema, 2006; Luis V Pérez Gil. La política exterior en el bienio republicano-socialista, 1931-1933: idealismo, realismo y derecho internacional. – Barcelona, España: Atelier, 2004.; F.Q. Navarro. España en Europa, 1931-1936. Del compromiso por la paz a la huida de la guerra. – Madrid, 1993. // http://books.google.com/books?id=G4eUk8doS0C&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ViewAPI&output=embed#%257B%257D; Нестерова Т.П. Програма курса «Международные отношения региона (Франция, Испания, Италия)» // <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/49641>; Табуи Женевьева. 20 лет дипломатической борьбы: [Монография]: [Канун Второй мировой войны] / Пер. Ю.Бельского и др. – М., 2005; Пряхин А.Д. Внешняя политика Испании. – М., 1968; Петрова А.А. Проблемы новой истории Испании. Курс лекций // <http://edc.pu.ru/library/catalog/petrova.rtf>; Майский И.М. Воспоминания советского дипломата 1925-1945. – М., 1987; Пожарская С.П. Испания и США: Внешняя политика и общество, 1936-1976. – М., 1982; Красиков А.А. Испания и мировая политика: полвека дипломатической истории. – М., 1989.
2. Дамс Х.Г. Франсиско Франко. – Ростов на Дону, 1999.
3. Долорес Ибаррури: Испанская революция 1931-1939 и Гражданская война в Испании – взгляд коммунистки // <http://www.forum-spain.ru/viewtopic.php?t=132>.
4. Большая советская энциклопедия. Испанская революция 1931-1939 годов. Статья 27931 // <http://www.diclib.com/cgi-bin/d1.cgi?l=ru&base=bse&page=showid&id=27931>.
5. Там само.
6. История международных отношений и внешней политики СССР 1917-1987. – М., 1987. – Т. 1-2.
7. Большая советская энциклопедия. Испанская революция 1931-1939 годов. Статья 27931 // <http://www.diclib.com/cgi-bin/d1.cgi?l=ru&base=bse&page=showid&id=27931>.
8. http://lib.ru/TROCKII/Arhiv_Trotskogo_t8.txt_Ascii.txt.
9. Долорес Ибаррури: Испанская революция 1931-1939 и Гражданская война в Испании – взгляд коммунистки.
10. <http://whp057.narod.ru/ispan-m.htm>.
11. Табуи Женевьева. 20 лет дипломатической борьбы: [Монография]: [Канун Второй мировой войны] / Пер. Ю. Бельского и др. – М., 2005.
12. Salvador de Madariaga // <http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/422341>.
13. <http://militera.lib.ru/research/bogaturov/02.html> Исследования.
14. Там само.
15. Майский И.М. Воспоминания советского дипломата 1925-1945. – М., 1987.
16. <http://whp057.narod.ru/ispan-m.htm>.

Рецензенти: д.і.н., проф. С.В. Пронь;
к.і.н., доц. О.М. Гайдай.

© А.О. Хмель, 2009

Надійшла до редколегії 01.10.2009 р.